

6. Антонова Н.О. Психологічні детермінанти готовності до професійної діяльності психолога [Текст] / Н.О. Антонова // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського: зб. наукових праць / за ред. С.Д. Максименка, Н.О. Євдокимової. — Т. 2. — Вип. 6. — Миколаїв, 2011. — С. 26—35.
7. Родыгина У.С. Психологические особенности развития профессиональной идентичности студентов-будущих психологов : дис...канд. психол. наук. — Киров, 2007.
8. Логинова Г.П. Роль эмпирического и теоретического мышления в процессе обучения практических психологов [Текст] / Г.П. Логинова, В.В. Пономарева // Психологическая наука и образование. — 2009. — № 1. — С. 41—46.

В статті розглядаються результати емпіричного дослідження впливу практичної підготовки студентів-психологів на процес формування визначеного типу їх професійної ідентичності.

Ключевые слова: професійна ідентичність, студенти, тип професійної ідентичності студентів, практика, практична підготовка.

The article describes the results of empirical research the influence the practical training on the forming of types of students professional identity.

Keywords: professional identity, students, the types of students professional identity, practice, practical training.

УДК 159.9

ІВАНЦОВА Н. Б.

Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського

ДОСЛІДЖЕННЯ СТАВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ ПСИХОЛОГА

У статті розглянуто структуру й динаміку ставлення студентів до спеціальності психолога. Описані мотиви професійного вибору студентів. Проведене зіставлення мотивів і успішності студентів. Роз'яснена задоволеність студентів обраною спеціальністю. Обґрунтовано стійкість професійного вибору студентів. Описано розвиток творчих здібностей студентів-психологів як прояв професійної спрямованості.

Ключові слова: спрямованість особистості, професійна спрямованість, ставлення до обраної спеціальності, мотиви професійного вибору, успішність, задоволеність обраною спеціальністю, стійкість професійного вибору, творчі здібності.

Спрямованість особистості – це сукупність внутрішніх психологічних умов, що виступають джерелом активності людини (Б.Г. Ананьєв, О.М. Леонтьєв, Б.Ф. Ломов, В.М. М'ясищев, С.Л. Рубінштейн та ін.). Спрямованість виявляється за допомогою діяльності, участі особистості в соціальних процесах. Спрямованість особистості може бути пояснена через спонукання її активності, тобто спрямованість включає в себе мотиви, потреби особистості, установки, інтереси тощо, які керують поведінкою людини.

Відповідно до поглядів Л.С. Виготського, мотиваційна сфера особистості персоніфікує системоутворюючий компонент структури індивідуальної свідомості. Прийнятий підхід дозволяє розглядати мотиваційну сферу як інтегральну внутрішню детермінанту розвитку професійної спрямованості студентів, його значенню основу. В якості її базисних змістовно-взаємозалежних характеристик нами розглядаються потреби, цінності й ставлення до обраної спеціальності. У представленому переліку провідним елементом мотиваційної сфери виступають потреби.

Кожна конкретна потреба студента розглядається нами як необхідність у певних умовах його життя й розвитку і, одночасно, як джерело активності, що проявляється в спрямованості особистості. О.М. Леонтьєв відзначав, що за розвитком потреб «приховується розвиток їхнього предметного змісту, тобто конкретних мотивів діяльності людини» [4, с. 196]. Мотиви, таким чином, персоніфікують опредметнення потреби.

Що стосується цінностей, то вони, будучи елементом мотиваційної сфери, характеризують властивості предметів або явищ, які стосуються задоволення потреб. На відміну від мотивів, цінності відображають відносно стійкі орієнтири особистості, які не піддаються безпосередньому впливу ситуативних обставин. Керуючись викладеним розумінням, звернемося до інтерпретації отриманих емпіричних даних.

Слідом за В.А. Ядовим (1969), А.М. Здравомисловим, А.Л. Свінцицьким (1974), Н.В. Якуніним (2000) до основних індикаторів ставлення до обраної спеціальності як складного структурного утворення ми відносимо мотиви професійного вибору, задоволеність обраною спеціальністю, стійкість професійного вибору.

Для одержання емпіричних даних досліджуваного явища використовувався опитувальник «Ставлення до своєї спеціальності», розроблений А.Г. Здравомисловим і В.А. Ядовим, котрий включав діагностовані індикатори.

Додатково вивчалися орієнтації студентів на одержання другої вищої освіти. У двох етапах опитування взяли участь, відповідно, 460 і 448 студентів. Уточнюючі дані були отримані на основі порівняльного аналізу результатів дослідження досліджуваних, представників педагогічного й економічного університетів.

Індикатори ставлення досліджуваних до обраної спеціальності, що підлягали емпіричному вивченню, аналізувалися нами у зв'язку з рівнем успішності студентів, курсом навчання, а також з фахом професійної підготовки. Вірогідність значимості розбіжностей розраховувалася за допомогою *t*-критерію Ст'юдента.

Вступ юнака або дівчини до ВНЗ обумовлюється певною мотивацією, тобто внутрішніми спонуканнями особистості до діяльності. Мотив відображає суб'єктивну сторону потреби. Як правило, в основі прийняття людиною рішення лежить не один, а комплекс мотивів. Чим складніша діяльність, тим складніша палітра мотивів, що лежать в її основі (Л.І. Божович, В.К. Вілюнас, О.М. Леонт'єв, А.Л. Свінцицький, А.П. Сейтешев,

Е.С. Чугунова). З іншого боку, С.Л. Рубінштейн звернув увагу на необхідність урахування ідейного змісту внутрішніх спонукань, що залежить від сукупності соціальних умов, виховання, переконань і світогляду особистості [5]. Таким чином, мотивація професійного вибору виступає одним із ключових психологічних утворень студента, що характеризує ставлення до обраної спеціальності і визначає професійну спрямованість та істотно впливає на його професійний розвиток.

Професійний вибір студентів визначається різнобічним комплексом мотивів: бажанням опанувати обрану професію, отримати вищу освіту, змінити або підвищити свій соціальний статус, а також матеріальне становище і т. д. На думку деяких дослідників, формування мотивів професійного вибору учнів і студентів впливає на розвиток стійкої професійної спрямованості особистості як вираження її потреб, інтересів, прагнення до самовдосконалення [7].

Вивчення мотивів професійного вибору студентів-першокурсників здійснювалося нами з використанням опитувальника А.Г. Здравомислова і В.А. Ядова «Ставлення до своєї спеціальності». Отримані дані подані в табл. 1. Звернемося до їхньої інтерпретації.

Т а б л и ц я 1

Порівняльні показники мотивів професійного вибору студентів-першокурсників (2006–2007 рр.)

Мотиви	1996, %	1997, %	Вірогідність значимості розходжень
СОЦІАЛЬНІ			
Прагнення одержати вищу освіту	67,3	66,2	0,810
Престижність ВНЗ й обраної спеціальності	19,6	13,2	0,001
Отримані знання допоможуть сприяти соціально-економічному й культурному прогресу своєї країни	12,0	9,4	0,029
ІНДИВІДУАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНІ			
<i>I. Внутрішньо обумовлена мотивація</i>			
Бажання здобути обрану спеціальність	48,7	39,5	0,001
Вважаю, що це моє покликання	20,1	12,7	0,001
Здобута спеціальність забезпечить гарне матеріальне становище в майбутньому	28,3	20,9	0,001
<i>II. Зовнішньо обумовлена мотивація</i>			
Бажання не переривати сімейну традицію	3,9	3,0	0,204
За порадою вчителів	2,5	2,0	0,384
За порадою друзів (подруг)	3,0	1,0	0,001
За порадою батьків	22,1	17,9	0,010
СИТУАТИВНІ			
Був невисокий конкурс і можна було легше вступити	6,8	6,0	0,390
Одержавши вищу освіту, виїхати за кордон	7,2	5,2	0,033
Не хотів іти в армію	9,2	3,1	0,308
Просто не хочу працювати, а батьки згодні поки мене утримувати	0,7	2,0	0,001
Для мене головне – одержати диплом, а працювати буду там, де більше платять	16,2	17,7	0,285

Аналіз результатів дослідження підтверджує полімотивований характер вибору студентами майбутньої професійної діяльності. Найбільш значимим фактором у структурі мотивації виступає усвідомлення соціальної цінності вищої освіти, її значення у реалізації життєвих перспектив. Мотив «прагнення отримати вищу освіту» виступає як один із провідних для 67,3% респондентів, опитаних в 2006 р., і для 66,2% учасників опитування 2007 р. Статистично значимих розбіжностей між цими показниками не виявлено.

Спостерігається стійка тенденція високого престижу вищої освіти серед молоді, розуміння її призначення й можливостей у здійсненні життєвих планів. «Без освіти немає особистісних перспектив, немає майбутнього» – така думка студентів, висловлена ними під час бесід. Отримані нами дані добре узгоджуються з результатами учених, що досліджували проблему професійних намірів випускників загальноосвітніх шкіл. Так, 45,6% випускників шкіл мають намір продовжувати навчання у ВНЗ. При цьому основну частину склали міські жителі (62,7%) [8, с. 62].

Психологічні дослідження особливостей мотивації студентів показали їхній тісний взаємозв'язок із системою цілепокладання особистості: освіта позитивно впливає на особистість в умовах усвідомлення її доцільності й життєвої необхідності знань. Так, за даними Р.Р. Бибриха та І.А. Васильєвої, важливим фактором формування у студентів внутрішніх мотивів навчання, у тому числі пізнавальних і професійних, виступає самостійна постановка ними навчальних цілей і завдань [1]. У такій ситуації забезпечується взаємодія навчальних цілей і мотивів.

У ході другого етапу дослідження ми спробували виявити зіставлення мотивів професійного вибору й успішності досліджуваних. Класифікація досліджуваних за успішністю проводилася на основі їхньої інформації про переважаючі за час навчання оцінки. Вірогідність розбіжностей обчислювалася за допомогою *t*-критерію при рівні значимості $p \leq 0,05$.

Отримана зведена картина даних дозволяє побачити чіткий зв'язок між рівнем успішності досліджуваних і структурою мотивів. Зокрема, аналіз значень по групі соціальних мотивів свідчить про те, що мотив «прагнення одержати вищу освіту» має однакову вагомість для студентів, що вчаться на «відмінно» і «задовільно». Значення престижу ВНЗ послідовно підвищується від студентів, що вчаться на «задовільно» і «добре», до студентів-відмінників ($p = 0,01$; $p = 0,001$; $p = 0,001$).

Подібна картина спостерігається і при аналізі зіставлення успішності й мотиву «отриманими знаннями сприяти економічному й культурному прогресу країни». Виражена громадянська позиція найбільш властива студентам, що вчаться в основному на «відмінно»; у добре встигаючих студентів у співвідношенні з відмінниками кількість таких відповідей практично наполовину менша ($p = 0,001$). Серед трієчників вірогідність розбіжностей зафіксована тільки в співвідношенні останніх з відмінно встигаючими студентами ($p = 0,001$).

Близька за результатами й добре узгоджується із соціальними мотивами група внутрішньо обумовлених мотивів: «бажання здобути обрану спеціальність» ($p = 0,001$ – відмінники – добре встигаючі; $p = 0,001$ – відмінники – трієчники; $p = 0,01$ – добре встигаючі – трієчники), «вважаю, що це моє покликання» (відповідно: $p = 0,001$; $p = 0,001$; $p = 0,05$) і мотив реалізації матеріальних потреб (відповідно: $p = 0,001$; $p = 0,01$; $p = 0,689$).

Що стосується зовнішньо обумовленої мотивації, то тут зафіксовані незначні розбіжності в показниках між різними за успішністю категоріями досліджуваних. Статистично значимі розбіжності зафіксовані при орієнтації на поради батьків і друзів.

На тлі вищеописаних груп спостерігається наступна картина співставлення між успішністю досліджуваних і ситуативними мотивами їх професійного вибору. Не виявлено статистично значимих розходжень у значенні для студентів з різною успішністю таких мотивів, як: «одержавши вищу освіту, виїхати за кордон» і «просто не хочу працювати, а батьки поки згодні утримувати».

Практично відсутні розбіжності в значимості для різних категорій мотиву, пов'язаного з небажанням служити в армії. Одночасно встановлені статистично значимі розбіжності на рівні 0,001 при співвідношенні успішності й мотиву «головне – одержати диплом, а працювати буду, де є прибуток»: чим нижча успішність, тим вищий відсоток тих, хто керувався цим мотивом.

Варто підкреслити, що проведений нами додатковий аналіз зазначених факторів за ознаками статевих розбіжностей, місця проживання до вступу у ВНЗ, а також за формою навчання (бюджетною або платною) не вніс істотних коректив у виявлену картину зіставлення успішності досліджуваних і мотивації професійного вибору.

Постало питання про зіставлення мотивів вибору професії між представниками різних ВНЗ. Щоб одержати відповідь на дане питання,

було вивчене співставлення структури мотивів студентів-першокурсників факультету психології й економічного факультету.

Звернемося до порівняльного аналізу мотивів професійного вибору студентів факультету психології та економічного факультету, отриманих нами з використанням непараметричного критерію Ван дер Вардена при рівні значимості розбіжностей $p \leq 0,05$ (табл. 2).

З табл. 2 видно, що за основним масивом даних істотних розбіжностей у мотивації виявлено не було. В той же час значимі розбіжності виявлені з таких мотивів, як «престижність ВНЗ й обраної спеціальності», «був невисокий конкурс і можна було легше вступити». У цьому плані економічний факультет перебуває в більш сприятливому становищі, що є додатковим доказом високого попиту серед сучасної молоді на професії економічного профілю ($p = 0,0017$).

Професія психолога з ряду об'єктивних причин (низький рівень матеріального забезпечення, великий обсяг навчального навантаження, часто ненормований робочий день і т. д.) на сьогодні не входить у розряд дуже престижних. На цьому тлі становить інтерес виявлення значимих розбіжностей за мотивом «бажання здобути

обрану спеціальність». Цей мотив домінує саме в студентів педагогічного університету ($p = 0,0089$). Додатковим підтвердженням є і більш висока значимість для студентів-психологів мотиву вважати обрану професію своїм покликанням ($p = 0,003$).

Ставлення до спеціальності як способу самореалізації особистості проявляється в показниках ступеня задоволеності нею з боку студентів – ключовому індикаторі досліджуваного явища. Позитивний характер ставлення до спеціальності, високий ступінь задоволеності нею дозволяють, як пише В.Я. Ляудіс, зрозуміти даний процес «як діяльність не стільки репродуктивну, відтворюючу, скільки продуктивну, творчу, у ході якої майбутній фахівець не тільки освоює професійні знання й способи їхньої побудови, але й сам створює нові знання, новий, соціально значимий досвід» [6, с. 8, 44–52]. На важливість позитивного ставлення студентів до майбутньої професії, як сприятливої умови для їхнього особистісного становлення, звертають увагу і ряд інших дослідників.

Можна виділити зв'язок мотивації у діяльності з такими показниками, як функціональний зміст діяльності, особистісні властивості праців-

Т а б л и ц я 2

Співставлення мотивів професійного вибору між студентами факультету психології й економічного факультету

Мотиви	Кількість опитаних		Вірогідність значимості розбіжності
	факультет психології	економічний факультет	
СОЦІАЛЬНІ			
Прагнення одержати вищу освіту	101	116	0,1170
Престижність ВНЗ й обраної спеціальності	8	54	0,0017
Отримані дані допоможуть сприяти соціально-економічному й культурному прогресу країни	12	14	0,2360
ІНДИВІДУАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНІ			
<i>І. Внутрішньо обумовлена мотивація</i>			
Бажання здобути обрану спеціальність	62	44	0,0089
Вважаю, що це моє призначення	38	20	0,0030
Отримана спеціальність забезпечить реалізацію матеріальних потреб	27	45	0,3340
<i>ІІ. Зовнішньо обумовлена мотивація</i>			
Бажання не переривати сімейну традицію	5	6	0,3122
За порадою вчителів	7	3	0,1412
За порадою друзів (подруг)	2	1	0,3610
За порадою батьків	27	45	0,3340
СИТУАТИВНІ			
Був невисокий конкурс і можна було легше вступити	11	2	0,0432
Одержавши вищу освіту, виїхати за кордон	8	2	0,0921
Не хотів іти в армію	7	5	0,1967
Просто не хочу працювати, а батьки згодні поки мене утримувати	3	4	0,3829
Для мене головне – одержати диплом, а працювати я буду там, де є прибуток	24	20	0,0692

ника, у тому числі його ставлення до спеціальності, ціннісні орієнтації [9, с. 51].

Щоб виявити ступінь задоволеності студентів обраною спеціальністю, учасникам опитування було запропоновано висловити свою думку про спеціальності, виходячи із запропонованої А.Г. Здравомисловим і В.А. Ядовим класифікації: 1) спеціальність мені дуже подобається; 2) спеціальність мені швидше подобається, ніж не подобається; 3) до своєї спеціальності ставлюся байдуже; 4) спеціальність мені швидше не подобається, ніж подобається; 5) спеціальність мені зовсім не подобається; 6) важко відповісти [10].

Загальна картина отриманих даних за результатами опитування всієї сукупності досліджуваних представлена на рис. 1.

Отримана картина свідчить про те, що основна частина досліджуваних задоволена обраною спеціальністю: 33% – ті, кому спеціальність дуже подобається, і 46,8% – студенти, яким спеціальність швидше подобається, ніж не подобається. У цілому це становить приблизно 80% учасників опитування.

Стійкість професійного вибору студентів характеризує небажання змінювати обрану спеціальність. Згідно з отриманими даними, 48,9% студентів, які брали участь у дослідженні, вважають свій вибір правильним. Хотіли б обрати іншу спеціальність за тим же фахом у середньому 12,2% досліджуваних, а зовсім іншу – 20,6%. 18,3% опитаних не змогли відповісти на дане питання (рис. 2).

Аналіз результатів стійкості професійного вибору за роками навчання істотно доповнює отриману картину. Так, якщо відсоток студентів, які підтверджують свій вибір, трохи падає в міру переходу на старші курси (I курс – 53,5%, IV курс – 39,1%), то відсоток бажаючих вибрати зовсім іншу спеціальність зростає до четвертого курсу майже вдвічі (14,9% – I курс і 28,4% – IV курс). Кількість тих, хто хотів би обрати іншу спеціальність за тим же фахом, також зростає на III і IV курсах навчання (I курс – 12,4%, II курс – 10,0%, III курс – 13,6%, IV курс – 13,4%). Розподіл тих, яким важко визначитися з вибором відповіді, приблизно однаковий на I і IV курсах навчання (19,2%; 19,1%) і трохи падає на II і III курсах (18,0%; 17,6%) (рис. 3).

Рис. 1. Ступінь задоволеності студентів обраною спеціальністю

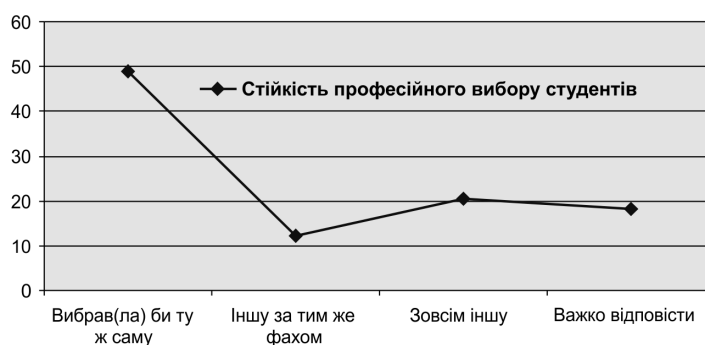

Рис. 2. Стійкість професійного вибору студентів, %

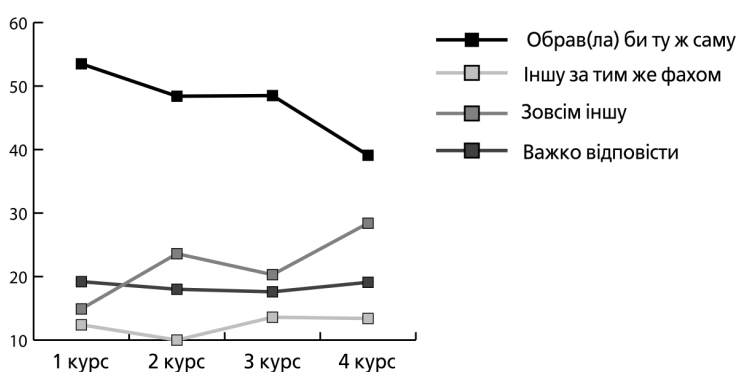

Рис. 3. Стійкість професійного вибору залежно від курсу навчання студентів, %

Т а б л и ц я 3 (до рис. 3)

Якби була можливість, обрав(ла) би спеціальність	Курс			
	1 курс	2 курс	3 курс	4 курс
Ту ж саму	53,5	48,4	48,5	39,1
Іншу за тим же фахом	12,4	10,0	13,6	13,4
Зовсім іншу	14,9	23,6	20,3	28,4
Важко відповісти	19,2	18,0	17,6	19,1

Вибір зовсім іншої спеціальності зростає до четвертого курсу майже вдвічі (14,9% – на I курсі та 28,4% – на IV курсі).

Принципових змін у загальну картину уявлень про стійкість професійного вибору студентів не отримано і в ході зіставлення показників стійкості з успішністю досліджуваних. Як видно з рис. 4, чим вища успішність, тим більша кількість тих, хто стійко визначився

з вибором спеціальності. Навпаки, при задовільній успішності помітно зростає орієнтація на вибір зовсім іншої спеціальності (рис. 4).

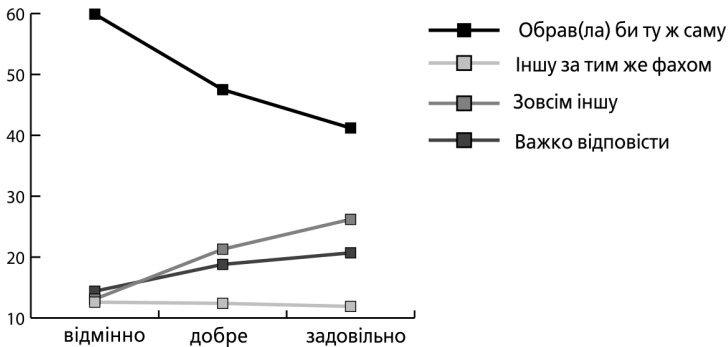

Рис. 4. Співвідношення між успішністю студентів і стійкістю їхнього професійного вибору, %

Т а б л и ц я 4 (до рис. 4)

Успішність	Якби була можливість, обрав(ла) би спеціальність, %			
	Ту ж саму	Іншу за тим же фахом	Зовсім іншу	Важко відповісти
Відмінно	59,9	12,6	13,1	14,4
Добре	47,5	12,4	21,3	18,8
Задовільно	41,2	11,9	26,2	20,7

Оскільки спрямованість особистості виявляється за допомогою діяльності, участі особистості в соціальних процесах (С.Л. Рубінштейн, Б.Ф. Ломов та ін.), емпіричне дослідження ми побудували з урахуванням цього фактора. Професійна спрямованість визначається потребами, інтересами, схильностями, установками, ідеалами і цінностями особистості у професійній сфері. Сюди ж ми відносимо і професійно важливі якості особистості, які впливають на успішність оволодіння та виконання професійної діяльності. До таких професійних якостей (і разом з тим професійних здібностей) психолога ми відносимо творчість (креативність) психолога.

Діяльність завжди здійснюється особистістю. Її цілі й мотиви впливають на рівень виконання діяльності. Якщо цілі особистості лежать поза самою діяльністю, то діяльність буде здійснюватися на рівні дії (О.М. Леонтьєв) та її результат навіть при блискучому виконанні не буде перевищувати нормативно необхідний. Відзначаючи високі здібності такої людини, не можемо не говорити про її високий творчий потенціал, оскільки творчість передбачає збіг мотиву й мети, тобто захопленість самим предметом діяльності. У цьому випадку діяльність не припиняється навіть тоді, коли виконане вихідне завдання, реалізована первісна мета. Те, що людина робить із любов'ю, вона постійно вдосконалює, реалізуючи все нові задуми, породжені в процесі самої роботи. У результаті новий продукт діяльності значно перевищує первісний задум. У цьому випадку можна говорити про те, що мав місце розвиток діяльності з ініціативи

самої особистості (фактично саморозвиток діяльності), а це, на наш погляд, і є творчість.

Таким чином, творчі здібності розглядаються нами вслід за Д.Б. Богоявленською не як особливий, самостійний вид здібностей, вони виступають не як окрема модальність, а характерні для будь-якого виду праці. Тобто творчість – це здатність не просто до вищого рівня виконання будь-якої діяльності, а до її перетворення й розвитку.

Самостійний розвиток діяльності, що здійснюється поза утилітарною потребою, за своєю волею, вільним вибором (ми звичайно визначаємо цей феномен як ситуативно нестимульовану продуктивну діяльність), – це і є прояв справжнього суб'єкта діяльності [3].

Для емпіричного вивчення даної проблеми ми здійснили експериментальні цикли дослідів за методикою «Циліндричні шахи», які були проведені з використанням тих же принципів, що й Д.Б. Богоявленською (автора методики), але з додатковим позначенням вимог до експериментатора й досліджуваного на двох типах експериментальних полів шахівниці: 64- і 36-клітинному.

За допомогою даної методики нами були досліджені 450 студентів факультету психології педагогічного університету.

Дану методику «Циліндричні шахи» ми пропонуємо використати для вивчення особливостей творчої активності студентів-психологів стосовно професійної сфери.

У числі вимог до підбору методичного матеріалу з дослідження креативних здібностей є вимога повної новизни завдання й відсутності в людини, яка вирішує завдання, будь-яких відомостей, знань, навичок з приводу дій у даній ситуації. Повинна бути новизна експериментального поля. Тоді всі дії людини з вирішення проблеми формуються нею самою, без якого-небудь втручання ззовні, всі способи роботи, всі творчі починання складаються самостійно в процесі самодіяльної взаємодії суб'єкта з об'єктами зовнішнього і внутрішнього планів. Саме тут виникає явище самодетермінації, пов'язане із внутрімотивованим відношенням до діяльності. Звідси впливають найва-

жливіші принципи, яким повинен відповідати експериментальний матеріал:

- 1) відсутність зовнішньої та внутрішньої оціночної стимуляції;
- 2) відсутність «межі» у дослідженні об'єкта;
- 3) тривалість експерименту[2].

Ми також вважаємо можливим для ще більш чистої картини експерименту поширити частину принципів, вимог на експериментатора, а частину – на досліджуваного і тим самим чітко розрізнити функції учасників спільно виконуваної експериментальної діяльності.

На нашу думку, експериментатор повинен підібрати такий об'єктний матеріал, який:

- 1) досить оригінальний, захоплюючий для досліджуваних, логічно ясний для експериментатора;
- 2) зручний для реєстрації й обробки даних експериментатором;
- 3) повинен мати широту діапазону, достатню для розгортання всієї психологічної картини рішення проблеми, для побудови ситуацій різних ступенів складності й ситуацій розумових завдань.

При цьому досліджуваний повинен мати можливість:

- а) довгостроково працювати в експерименті;
- б) працювати в зовнішньому і внутрішньому плані дій;
- в) діяти в «поверхневому» або «глибинному» шарах експериментального поля;
- г) не обмежувати свою діяльність яким-небудь приводом;
- д) переробляти запропоноване завдання.

Неважко помітити, що основна ідея наданих досліджуваному можливостей – це якнайбільше волі і якнайменше різних обмежень. Важливо, щоб досліджуваний не почував себе скутим ні інструкціями експериментатора, ні простором експериментального поля, ні часом роботи в експерименті. Як бачимо, це та відмінність, що не дозволяє поєднувати зазначений метод з методами інтелектуального тестування.

З метою виявлення взаємної залежності досліджуваних потреб студентів, що відображають їхню професійну й індивідуально-особисту спрямованість, проведено кластерний аналіз, що дозволив згрупувати змінні у класи (кластери) на основі єдиної міри, яка охоплює ряд ознак. Визначення взаємної залежності дало можливість виділити у кожному кластері центральну потребу, що виступає як провідний фактор об'єднання змінних у класи.

Отримана зведена картина даних дозволяє побачити чіткий зв'язок між рівнем успішності досліджуваних і структурою мотивів: чим більш

самостійним і усвідомленим є вибір професії студентами, тим вищий рівень їхньої успішності.

Виділено зв'язок мотивації у діяльності з такими показниками, як функціональний зміст діяльності, особистісні властивості працівника, у тому числі його ставлення до спеціальності, ціннісні орієнтації.

Виявилось, що про дії студентів-психологів на рівні аналітичного підходу варто говорити як про типи внутрішніх стратегій в умовах не жорстко обмеженого поля й не жорстко заданих відносин. У цих стратегіях вбачається схильність до дій, які можуть бути прогнозовані на близьку сукупність досліджуваних:

1. Схильність до одноразового пошуку рішення і користування ним протягом тривалого часу (22% досліджуваних).
2. Схильність до аналогічного пошуку рішення, але з прагненням у майбутньому раціоналізувати пошук за рахунок різноманітних прийомів (74% досліджуваних). Із цього ж числа виділяються досліджувані з двома типами ініціатив: спрямованими на аналіз минулого досвіду (54%) і на зміну складних рольових взаємин типу «учитель – учень» з наступною антиципацією дій (20%).
3. Схильність до створення якісно нових полів і завдань на них (3–4% досліджуваних).

Таким чином, у ході проведеного емпіричного дослідження нами отримано дані, що є вираженням професійної спрямованості студентів-психологів і показують особливості її генези як системного, багаторівневого утворення, що пов'язане з творчою активністю студентів.

Список використаних джерел

1. Бибрих Р.Р. Особенности мотивации и целенаправленности в учебной деятельности студентов младших курсов / Р.Р. Бибрих, И.Л. Васильева // Вестн. МГУ. — 1987. — № 2. — С. 20—30. — (Сер. 14: Психология).
2. Богоявленская Д.Б. Интеллектуальная активность как проблема творчества / Д.Б. Богоявленская. — Ростов н/Д, 1983. — 173 с.
3. Богоявленская Д.Б. Метод исследования уровней интеллектуальной активности / Д.Б. Богоявленская // Вопросы психологии — 1971. — №1.
4. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность / А.Н. Леонтьев. — 2-е изд. — М.: Политиздат, 1977. — 304 с.
5. Рубинштейн С.Л. Проблемы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. — М.: Педагогика, 1976. — 416 с.
6. Свенцицкий А.Л. Мотивы трудовой деятельности личности / А.Л. Свенцицкий // Социальная психология личности. — Л.: Знание, 1974.
7. Смирнов С.Д. Педагогика и психология высшего образования: от деятельности к личности: [учебн. пособие для слушателей факультетов и институтов повышения квалификации преподавателей вузов и аспирантов] / С.Д. Смирнов. — М.: Аспект-пресс, 1995. — 271 с.
8. Социология молодежи / под ред. В.Т. Лисовского. — М.: Ин-т молодежи, 1995. — Кн. 2. — 28 с.

9. Формирование учебной деятельности студентов / под ред. В.Я. Ляудис. — М. : Изд-во МГУ, 1989. — 240 с.

10. Человек и его работа (социологические исследования) / под ред. А.Г. Здравомыслова, В.П. Рожина, В.А. Ядова. — М. : Мысль, 1967. — 276 с.

В статье раскрыта структура и динамика отношения студентов к избранной специальности психолога. Описаны мотивы профессионального выбора студентов. Проведено сопоставление мотивов и успеваемости студентов. Разъяснена удовлетворенность студентов избранной специальностью. Обоснована устойчивость профессионального выбора студентов. Описано развитие творческих способностей студентов-психологов как проявление профессиональной направленности.

Ключевые слова: направленность личности, профессиональная направленность, отношение к выбранной специальности, мотивы профессионального выбора, успешность, удовлетворенность выбранной специальностью, устойчивость профессионального выбора, творческие способности.

The article disclosed structure and dynamics of students' attitudes toward their chosen specialty psychologist. Describes the motivations of professional choice students. A comparison of student performance and motivation. Explained to the satisfaction of students chosen field. Justified resistance vocational choices of students. Describes the development of creative abilities of students of psychology as a manifestation of professional orientation.

Keywords: personal orientation, professional orientation, relation to the chosen specialty, professional choice motives, success, satisfaction with the chosen specialty, stability professional choice, creativity.

УДК 159.9

КАЛИНКА Г. І.

Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського

ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАКОНОМІРНОСТІ ГРУПОВОЇ ПОВЕДІНКИ

В статті висвітлюються психологічні закономірності групової поведінки. Досліджуються відмінності у груповій політичній поведінці індивідів в організованих і стихійних об'єднаннях та групах. Визначається роль паніки як стихійно виникаючого стану і поведінки великої сукупності людей.

Ключові слова: маси, натовп, групова поведінка, паніка, масова свідомість, колективні погляди, групові настрої, психологічне наслідування, організовані та стихійні об'єднання.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Реальна практика суспільного життя переконливо доводить, що у перехідні, переломні етапи суспільного розвитку психологічні феномени не лише супроводжують соціально-економічні та політичні процеси чи події, а й здатні активно впливати на них. Саме тому, актуальним є дослідження психологічних особливостей та закономірностей групової поведінки як діяльнісного прояву масової свідомості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми і на які спирається автор. Масові явища завжди привертали увагу політиків, представників громадської думки. На зламі XIX–XX ст. предметом ретельного вивчення багатьох учених різних країн стали явища навіювання, наслідування, поведінки особистості в натовпі, взаємодії лідера та маси. Найбільш відомими роботами з цієї проблематики є роботи французьких дослідників Г. Тарда і Г. Лебона. В наш час питання групової поведінки як діяльнісного прояву масової

свідомості досліджують М. Головатий, В. Москаленко, А. Назаретян, Д. Ольшанський та інші.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Завдання статті полягають у наступному: уточненні понять та сутності термінів «натовп», «маса», «паніка»; дослідженні дефініції «групова поведінка»; конкретизації психологічних особливостей та закономірностей групової поведінки.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Кожна людина, яка є складовою соціального світу, не в змозі уникнути впливів з боку інших. Особистість – це та сторона людини, яка є джерелом впливу і сама прагне здійснити вплив на інших з метою зробити їх своїми прихильниками, змусити здійснити якийсь вчинок, розділити точку зору і навіть життя.

Мати певний статус у суспільстві означає брати участь у процесах «соціального обміну», бути вплетеним у тканину соціального контексту, який наповнює смислом наше життя. Людина є вільною у своєму виборі, проте вплив інших